

**XALQ PEDAGOGIKASI ASOSIDA BARKAMOL AVLODNI
TARBIYALASHNING USTUVOR JIXATLARI**

**Andijon davlat pedagogika
instituti Maktabgacha ta'lim
yo'nalishi 1-bosqich talabasi
Sultonova Zilola Otamirza qizi
I.A. Oxunov**

Doi: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15233144>

Annotatsiya: Mazkur maqolada xalq pedagogikasining barkamol avlod tarbiyasidagi o'rni va ahamiyati tahlil etiladi. Xalq pedagogikasi asrlar davomida shakllangan tarbiya tamoyillarini o'z ichiga olib, milliy qadriyatlar, urf-odatlar va an'analar orqali yosh avlodga axloqiy, ma'naviy va jismoniy kamolotga erishishda yo'l-yo'riq ko'rsatadi. Maqolada xalq pedagogikasining asosiy tamoyillari, tarbiya usullari va zamonaviy ta'lim tizimi bilan integratsiyasi haqida fikr yuritiladi. Shuningdek, barkamol avlodni shakllantirishda ota-onalar, pedagoglar va jamiyatning o'rni yoritilib, milliy tarbiya mezonlarini rivojlantirish bo'yicha takliflar beriladi.

Kalit so'zlar: qadrsunoslik, pedagogika, udumshunoslik, marosimshunoslik, xalq pedagogikasi, avaylash, din, til, urf-odat, an'ana.

Xalq pedagogikasi asrlar davomida avlod-ajdodlarimizning axloqiy, ma'rifiy shakllanishi va kamolotida muhim o'rin tutgan. Chunonchi, xalq o'zining ma'naviy-ma'rifiy, badiiy-estetik qarashlari, falsafiy, axloqiy tushunchalari, hayotiy, ta'lim-tarbiyaviy xulosalarini xalq pedagogikasida aks ettirgan. Xalq pedagogikasining muhim yo'nalishi milliy tarbiyani amalga oshirishdir, muhim xususiyatlaridan biri esa millatga xos bo'lgan xususiyatlarning saqlanishini ta'minlash sanaladi.

Shuni qayd etish kerakki, xalq pedagogikasidagi pedagogik qarashlar, allomalarimiz tomonidan ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil etish va o'qituvchining insoniy fazilatlarini va kasbiy tayyorgarligi xaqidagi bildirilgan fikrlar hozirgi kunda ham o'z qimmatini yo'qotmagan.

Insoniyat jamiyatining barcha bosqichlarida barkamol shaxsni voyaga etkazish dolzarb muammolardan biri bolib kelgan. Xalqimiz pedagogik qarashlarining tahlili bu borada juda boy ma'naviy - ma'rifiy meros mavjudligini ko'rsatadi. Demak, bo'lg'usi pedagogik kadrlarni xalqimizning ta'lim-tarbiya nazariyasi va amaliyoti bo'yicha to'plagan boy ma'naviy-ma'rifiy meros va pedagogik qarashlari bilan tanishtirish ularning kasbiy-pedagogik tayyorgarligini orttirishga zamin tayyorlaydi.

Xalq pedagogikasi fanining asosiy maqsadi - bo'lg'usi pedagogik kadrlarda pedagogik tafakkurini shakllantirish va kengaytirish, xalqimizning o'qitish jarayonini tashkil etish va tarbiya nazariyasi bo'yicha to'plagan boy ma'naviy-ma'rifiy merosi va pedagogik qarashlari, ta'limiy-tarbiyaviy imkoniyatlari bilan tanishtirish orqali ularning kasbiy-pedagogik tayyorgarligini orttirishdir.

Fanning vazifalari - xalq pedagogikasining ta'lim-tarbiyaga oid boy tajribasi, tarbiya usullari, insoniy fazilatlar va qadriyatlar, xalq pedagogikasining sharqona va turkona an'analari, ta'lim-tarbiya jarayonlarining xalq og'zaki ijodida, milliy urf-odatlarda, diniy ta'limotlarda ifodalanish masalalarini o'rganish hamda kelajak avlodga uning mazmun-mohiyatini tushuntirishdan iborat.

Birinchi prezidentimiz I.A.Karimov o'z asarlarida ajdodlarimiz qoldirgan boy milliy qadriyatlarining ahamiyati haqida ham alohida fikr bildirib: “Xalqimiz tayanchi ajdodlarimiz qoldirgan ma'naviy merosning o'zi bir hazina, bu hazinadan oqilona foydalanishimiz lozim”. Xalqimizning pedagogik madaniyati bilan juda qiziqqan rus yozuvchisi V.G.Belinskiy: “Har bir millatning o'ziga xosligi, asosan faqat shu millatga xos dunyoqarash, din, til, urf-odatlar va an'analardir”, - deydi. O'tmishda yig'ilgan ma'rifiy boylarni buyuk faylasuf Gegel “o'zidan

kuch taratuvchi ona yer" bilan taqqoslagan. Uning ta'kidlashicha, "ilm-fan va ta'limning har bir yangiligi uning qadimiylikka murojaatidan kelib chiqadi". Demak, madaniyatning, jumladan pedagogik madaniyatning an'anaviyligi xalqlarning yuqori madaniyatining muhim belgisidir. Buyuk alloma Abu Nasr Forobiy: "Xalqlamizning o'z qadimiy madaniyatiga e'tibori va qiziqishning uyg'onishi ularning xaqiqiy donoligidan dalolatdir", - deydi.

Demak, xalq pedagogikasi xalq ommasining turmush faoliyati jarayonida to'plangan va avloddan-avlodga o'tib kelayotgan tarbiya borasidagi tajriba va bilimlari yig'indisidir. Xalq pedagogikasida tarbiyaning birlamchi, ikkilamchisi bo'lmaydi. Hamma narsa hisobga olinishi, hech bir soha chekkada qolmasligi, ayni chog'da tarbiyaning nihoyatda nozik, injiq, murakkab tomonlari e'tiborga olingan holda, yetti o'lchab bir kesishga amal qilinadi. Shuningdek, xalq tarbiyasida kecha, bugun va ertani o'ylab ish tutiladi, ya'ni tarbiyani o'tmishni unutmaslik, bugunning qadriga etishlik, kelajakka umid asnosida olib boriladi. Unda hayot, tabiat va jamiyatdagi har bir voqea-hodisa, predmet, ko'rinish qisqasi jonli jonsiz neki bor undan mukammal foydalanadi. «O'zbek xalq pedagogikasi» xalq pedagogikasining ajralmas tarkibiy qismidir. Uning qamrovi nihoyatda keng, bag'oyat serqirra va serjilo tushunchadir. Xalq donishmandligi va odobnomasining bu nodir sohasi ijtimoiy va maishiy axloqiy hayotning barcha tomonlarini, xalq og'zaki ijodi, qadrsunosligi, udumshunosligi va marosimshunosligining etakchi yo'nalishlarini, diniy-axloqiy ta'limotni qamrab olishi bilan harakterlanadi. Xalq pedagogikasining yana bir ibratli jihati bor. Bu hayot, tabiat va jamiyatdagi har bir voqea-hodisa, predmet, ko'rinish, qisqasi jonli-jonsiz neki bor, undan mukammal foydalanishdir. Kezi kelganda xalq an'anaviy pedagogikasida ishonirish, isbotlash, ta'sir, ibrat namunasi, tajriba natijalari, tasdiqlash ham alohida o'rin tutishini aytib o'tish zarur. Buni ayniqsa dov-daraxt, tog'-tosh, parranda-darrandaga bag'ishlangan folklor namunalarida yaqqol ko'rish mumkin. Xalqning bunday qarashlari tag-zaminida to'rt unurni asrash, avaylash, ya'ni ekologik tarbiyani anglash qiyin emas. Xalq bisotidagi eng yaxshi tabarruk so'zlar - duo-olqishlar ham tarbiyaga qaratiladi. Darvoqe, xalq an'anaviy pedagogikasida yaxshi so'z, duo-olqishning ta'sir kuchi, tarbiyaviy ahamiyati, inson ma'naviy ustuvorligi, iymon-e'tiqod butunligi, qisqasi kishilarning har tomonlama mukammal kamoloti borasida tutgan o'rni va rolga alohida ahamiyat beriladi. El-yurt uchun har tomonlama mukammal Insonni tarbiyalashga qaratilgan O'zbek xalq pedagogikasi ham ayrim shaxslar yohud bir-ikki jamoa (ular qanchalik iqtidorli, iste'dodli bo'lishmasin) tomonidan yaratilmagan, albatta. Uni xalqimiz asru asrlar bilan o'lchanuvchi hayotida o'zining boy hayotiy tajribalari, farzandlar kamoloti borasida tutgan tutimlari, sa'y-harakatlari, yo'l-yo'riqlari, aql-zakovatlari bilan yaratgan. Ayni choqda o'zbek xalq pedagogikasi o'z rivojida, boyib, mukammallashib borishida ilm-fanning boshqa sohalaridan, ya'ni mumtoz adabiyot, san'at, og'zaki ijod, elshunoslik, udumshunoslik, qadrsunoslik, odatshunoslik, ruhshunoslik kabi sohalar bag'rida shakllanib, ular bilan bevosita aloqada bo'ladi, eng yaxshi namunalarini o'ziga qabul qilib oladi. Hamisha safarlarda bo'lib, o'zga yurt kishilari bilan muloqotlarda bo'lish, izlanishlar olib borishdan toliqmaslik kabi xislatlar o'zbek xalqi harakteriga xos fazilatlarandir. Insonparvarlik, baynalmilallik, hushyorlik, zukkolik, topqirlik, bilimdonlik, uquvlikni o'ziga e'tiqod qilib olgan o'zbek xalq pedagogikasi ayni choqda Sharq odobnomasi, ibratnomasidan doimiy ravishda bahramand bo'lgan, sharqona xalq pedagogikasi boyliklaridan oziqlangan va uning eng go'zal namunalarini o'ziga qabul qilib olgan. Shunday qilib, o'zbek xalq pedagogikasi turkiy xalqlar, ota-bobolarimiz uzoq moziyda yaratgan va ko'z qorachig'iday asrab-avaylab, saqlab kelgan ota meros. Sharq xalqlarining boy va betakror odobnoma va odatnomasi, xalq pedagogikasidagi eng yaxshi namunalar, allomalaru adabiyot va folklor ijodkorlari-ijrochilarining bu boradagi sayharakatlari, yaratgan asarlari bilan qo'shilgan holda shakllanganligi, rivojlanganligi va boyib borganligini e'tirof etish birdan-bir to'g'ri yo'ldir. Xalq pedagogikasining bunchalik ta'sir kuchi, ahamiyati nimada? Yashovchanligi, «umri» ning shunchalar uzoq muddatlar bilan o'lchanishi. Uni hech qanday kuch-qudrat bilan tenglashtirib bo'lmashligining boisi qayerda? O'zbek xalq an'anaviy pedagogikasini uzoq yillar o'rganishimiz, har bir nuqtalariga chuqur diqqat-e'tibor berganimiz oqibat natijasida shunday xulosaga keldik. Xalq pedagogikasining asrlar davomida shakllanib, rivojlanib, boyib borishining, fuqaro, vatan taqdirida hal qiluvchi rolining boisi, birinchidan, uning

hayotiyiligi, ta'sirchanligi, serqirra, serma'noligida bo'lsa, ikkinchidan, uning bevosita xalq tomonidan mavjud hayot jarayonida jonli an'analarda yaratilishi, yashashi, hayot, inson muammolarini qamrab olishi, tarbiyaning eng dolzarb masalalari echimini hal qilishga qaratilgani, uchinchidan, umuminsoniy yo'nalishga, umumbashariy g'oya-maqсадlarga qaratilgan bo'lganligidir. Shu bois, boshqa dunyoqarash, mafkura, ma'naviyat omillari kabi, xalq pedagogikasi tarix to'fonlari-yu uryiqtlariga, to's-to'polonlarga bardosh berib, tajriba-sinovlardan muvaffaqiyat bilan o'tib, toblanib, sayqallashib, hech bir payt, hech bir davrda - u qanchalik og'ir, murakkab, qiyin bo'lmasin, baribir o'z «faoliyatini» to'xtatmasdan, aksincha faol xizmat qilib, avlodlar tarbiyasi, kamoloti borasida hal qiluvchi rolni o'ynab keldi. Kezi kelganda shuni ham ta'kidlab o'tish kerakki, xalq pedagogikasi bamisoli jonli organizm, qaynar buloq, o'lmas, o'chmas, doimo boyib, ko'payib boruvchi ilohiy, mo'jizaviy tarbiya sohasidir. Xalq bor ekan, el yashar ekan, bu soha yashayveradi, o'zining avlod-ajdodlarga beminnat «xizmati»ni o'tayveradi. Zero, xalq orzu-umidi, quvonch-tashvishlari, g'am-g'ussasi-yu armonlari, shodlik, baxtiyorlik onlari-yu qadrqimmatlari, ma'naviy-ma'rifiy, badiiy-estetik qarashlari, dunyoqarashi, falsafiy-axloqiy tushunchalari, hayotiy, ta'lim-tarbiyaviy xulosalari xalq pedagogikasida zuhr etiladi.

O'zbek xalq pedagogikasi o'zining yo'nalishi, ibratli xulosalarga boyligi, bebaho asarlari, ma'no-mantiq jihatdan mukammalligi, teranligi, uslubi, odobnomasi, odatnomasi, ibratnomasi bilan har qanday millat, el havas qilsa arziydigan buyuk merosdir. Bu uning mazmunida aks etadi. Darhaqiqat, Vatan taqdiri, xalq ravnaqi, mustaqil yurtning kelgusi boshqaruvchisi — yangi avlod tarbiyasi birinchi o'ringa chiqdi. Juda qiyin, o'ta mas'uliyatli, katta g'ayrat-shijoat, kuch-quvvat, mehnat talab etadigan bu vazifani uddalashimizda og'zaki ijod, mumtoz va hozirgi zamon adabiyoti, elshunoslik, udumshunoslik, qadrshunoslik, marosimshunoslik qatorida xalq pedagogikasining o'rni va roli beqiyosdir. Xalq pedagogikasi hayotning, tafakkurning, odob-axloq, ta'lim-tarbiyaning hamma jabhasini, barcha muammolarini qamrab olishi bilan xarakterlanadi. Uning oldiga qo'ygan maqsad vazifasi aniq, ravshan, ayni choqda xayrli, savobli va ilohiydir. Har qanday boylikning nihoyasi bo'ladi, oltin, zar, zarbobga o'ralishning umri qisqa. Osmono'par binolar qulashi, sulolalar kelib-ketishi, avlodlar ketidan yangilari kelishi tabiiy, ammo xalq pedagogikasi hayqirib o'quvchi daryoday uyg'oq, musaffo chashmaday betinim, quyosh taftiday issiq, oy nuriday nurafshon, hayotning o'ziday go'zal, bedor insonlarday uyg'oq holda avlodlar tarbiyasida hamisha o'z vazifasi - aytilgandek, Inson odobi, xulqi, kamoloti borasidagi xizmatini o'tayveradi, hech qachon «toliqmaydi» — «charchamaydi». Biz xalq pedagogikasining sharqona va turkona an'analari, oilaviy-maishiy yo'nalishlari, xalqning o'ziga xosligining milliy to'ylarimiz, ommaviy bayram-sayllari, marosimlar, urf-odatlar va udumlarda ifodalanishi, xalq pedagogikasida sport, jismoniy tarbiyaning tutgan o'rni, milliy maktab muammolari kabi shu kunlarda juda dolzarb, zarur va kerakli masalalar haqida qisqacha to'xtalib o'tishni lozim deb topdik.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. M J Mutalipova „Xalq Pedagogikasi” Toshkent -2015
2. Izbullayeva G.V. – pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent Umedjanova M.L.- O'qituvchi „Xalq Pedagogikika” O'quv- uslubiy majmua Buxoro -2021
3. I.A.Oxunov ”Maktabgacha ta'lim-tarbiyani tashkil etish” darslik Andijon -2024.
4. I.A.Oxunov “Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarda ijtimoiy ongni rivojlantirishning pedagogik tizimi.Monografiya. Toshkent “Innovatsiya-Ziyo” – 2021.